

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسمه تعالی

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از رساله دکتری

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی رساله دکتری آقای محمد باقر مقدسی تحت عنوان «عوام‌گرایی کیفری و جلوه‌های آن در سیاست کیفری ایران» را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه دکتری پیشنهاد می‌کنند.

امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضای هیأت داوران
	استادیار	دکتر محمد فرجیها	۱- استاد راهنما
	استاد	دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی	۲- استاد مشاور اول
	دانشیار	دکتر جلیل امیدی	۳- استاد مشاور دوم
	استاد	دکتر محمد علی اردبیلی	۴- استاد ناظر
	استادیار	دکتر علی خالقی	۵- استاد ناظر
	استادیار	دکتر فیروز محمودی جانکی	۶- استاد ناظر
	استادیار	دکتر محمود صابر	۷- استاد ناظر
	استادیار	دکتر مرتضی شهبازی‌نیا	۸- نماینده تحصیلات تکمیلی

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسان‌ها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عنوان پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آن‌ها متعلق به دانشگاه می‌باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تأیید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می‌باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم‌افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده‌ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده‌ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین‌نامه‌های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته‌ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تأیید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجناب محمد باقر مقدسی دانشجوی رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی ورودی سال تحصیلی ۱۳۸۶ مقطع دکتری دانشکده علوم انسانی متعهد می‌شوم کلیه نکات مندرج در آئین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته‌های علمی مستخرج از پایان‌نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین‌نامه فوق‌الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می‌دهم که از طرف اینجناب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هرگونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله براساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هرگونه اعتراض را از خود سلب نمودم.»

امضا:

تاریخ: ۱۳۹۱/۱۱/۱۹

محمد باقر مقدسی

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به این که چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل رساله دکتری نگارنده در رشته حقوق کیفری و جرم شناسی است که در سال ۱۳۹۰ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی جناب آقای دکتر محمد فرجیها، مشاوره جناب آقای دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی و جناب آقای دکتر جلیل امیدی از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

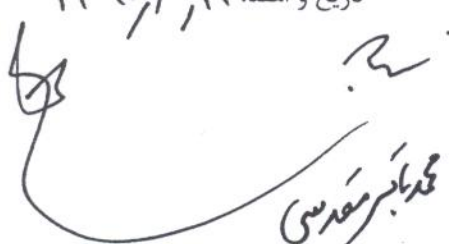
ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتاب های عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب محمد باقر مقدسی دانشجوی مقطع دکتری رشته حقوق کیفری و جرم شناسی، تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: محمد باقر مقدسی

تاریخ و امضا: ۱۳۹۱/۱۹

محمد باقر مقدسی

رساله برای دریافت درجه دکتری تخصصی (Ph.D)

رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی

عوام‌گرایی کیفری و جلوه‌های آن در سیاست کیفری ایران

نگارنده

محمد باقر مقدسی

استاد راهنما

دکتر محمد فرجیها

استادان مشاور

دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی

دکتر جلیل امیدوی

اسفند ۱۳۹۰

تقدیم به

پدر زحمت کش، مادر فداکار و همسر مهربانم،

و همه عزیزانی که جان و مال خود را در حفظ و اعتلای این مرز و بوم فدا کرده و می کنند،

و همچنین تمامی استادان، محققان و نخبگانی که نیک می اندیشند، عقل و منطق را پیشه خود کرده و بزرگنمای الهی و پیشرفت و سعادت ایران اسلامی، مدنی ندارند.

شکر و قدردانی

پاس خداوند مهربان را، که هر چه داریم همه از آن اوست.

همانا، هر آن کس که قدردان زحمات بندگان نباشد، خدای را پاس نتواند گفت.

بی تردید، زحمات بی‌شائبه جناب آقای دکتر فرحیما، استاد محترم راهما، که در مراحل مختلف این تحقیق و همچنین انتقال تجارب گرانقدرشان به اینجانب در مدت هفت سال تحصیل در دوره تحصیلات تکمیلی، شایان اتنان و قدردانی صمیمانه است. ضمن شکر فراوان، سرافرازی جاودانه و استمرار توفیقات ایشان را از خداوند منان خواستارم.

بی‌گمان پاس گزاری صمیمانه اینجانب از تلاش های مستمر جناب آقای دکتر نبی ابرنآبادی و جناب آقای دکتر امیدی، استادان محترم مشاور، که در مراحل تحقیق و تدوین رساله نکات دقیقی را به نگارنده یادآور شدند، یادآور کمترین پاسداشت آن همه همراهی خالصانه است.

همچنین بر خود لازم می‌دانم که پاس و شکر ویژه خود را به محضر استادان عزیز جناب آقایان دکتر: اردبیلی، خالقی، محمودی جاکلی و صابر تقدیم دارم که زحمت داوری این تحقیق را بر عهده گرفتند.

تحصیل در این دوره، جز با پشتیبانی و کمک های بی‌دریغ خانواده عزیزم میسر نمی‌شد، ضمن تقدیم مراتب پاس، از خداوند منان، سلامت روز افزون و فرجام نیک را برایشان آرزو مندم.

چکیده

عوام‌گرایی کیفری رویکردی است که براساس آن سیاست‌گذاران و دست‌اندرکاران نظام عدالت کیفری به منظور جلب آرای عمومی، بدون توجه به یافته‌های علمی سیاست‌های کیفری نمایشی و عامه‌پسند را تدوین و اجرا می‌کنند. مهم‌ترین ویژگی‌های سیاست‌های مبتنی بر عوام‌گرایی کیفری، سیاست‌گذاری از رهگذر حرکت‌های توده‌گرا و در فضای احساسی، توجیه سیاست‌های غیر علمی با استناد به خواست و مطالبه عمومی و انتساب ناکامی در کنترل جرم به دشمنان فرضی است. شاخص‌ترین پیامدهای عوام‌گرایی کیفری، تورم قوانین کیفری، تحدید موازین دادرسی عادلانه، افزایش جمعیت کیفری و هزینه‌های نظام عدالت کیفری است. در این تحقیق تلاش شده ضمن معرفی عوام‌گرایی کیفری، ویژگی‌ها، بسترها و پیامدهای آن، جلوه‌های آن در سیاست کیفری ایران شناسایی، توصیف و تحلیل شود.

نوع تحقیق در این رساله توصیفی - تحلیلی است و در گردآوری داده‌های آن از روش‌های مختلف مانند مطالعه یافته‌های تحقیقات تطبیقی، تجزیه و تحلیل اسناد و مدارک تقنینی، قضایی و پلیسی مانند قوانین و سیاست‌های کیفری، گفتمان سیاست‌گذاران و مدیران نظام عدالت کیفری، آرای دادگاه‌های کیفری و نیز مصاحبه با کارشناسان استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که جلوه‌های عوام‌گرایی کیفری عموماً در سیاست کیفری جرائم جنسی، جرائم خشونت‌بار، جرائم مواد مخدر، بزهکاری نوجوانان و جوانان و مفسد اقتصادی متجلی شده است. وضع سیاست‌های احساسی، عامه‌پسند و عموماً سخت‌گیرانه، سیاست‌گذاری مبتنی بر وقایع مجرمانه روزمره، گرایش به توسعه دامنه مداخله کیفری، استفاده از سازوکارهای کیفری نمایشی و بی‌اعتنایی به اصول و موازین حقوق کیفری مهم‌ترین نمادهای نفوذ عوام‌گرایی به سیاست کیفری جرائم مذکور است. بر این اساس سیاست‌گذاری بر مبنای اصول علمی و منطقی، توجه به دیدگاه‌های محققان و یافته‌های تحقیقات تجربی و اجتناب از حرکت‌های احساسی مؤثرترین تدابیر برای مقابله با عوام‌گرایی کیفری است.

کلید واژه‌ها: عوام‌گرایی کیفری، سیاست کیفری، بازنمایی رسانه‌ای جرم، سیاسی شدن جرم، ناامنی

عمومی، سازوکارهای سخت‌گیرانه، سیاست‌های احساسی و نمایشی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۲	الف) بیان مسأله.....
۷	ب) پرسش‌های تحقیق.....
۷	پ) فرضیه‌های تحقیق.....
۸	ت) پیشینه تحقیق.....
۱۲	ث) ضرورت انجام تحقیق.....
۱۳	ج) اهداف و کاربردهای تحقیق.....
۱۴	چ) روش انجام تحقیق.....
۱۸	ح) محدودیت‌های تحقیق.....
۱۹	خ) سازمان تحقیق.....
۲۱	د) مفاهیم تحقیق.....
	فصل اول: عوام‌گرایی کیفی: چهارچوب مفهومی، ویژگی‌ها، بسترها و پیامدها.....
۲۵	پیامدها.....
۲۸	۱-۱. چهارچوب مفهومی و گونه‌شناسی.....
۲۸	۱-۱-۱. مفهوم‌شناسی.....
۳۲	۱-۱-۲. تحول مفهوم عوام‌گرایی در بسترهای سیاسی-اجتماعی.....
۳۶	۱-۱-۳. گونه‌شناسی عوام‌گرایی.....

- ۳۶ ..... ۱-۳-۱-۱. عوام‌گرایی در جنبش‌های سیاسی
- ۴۲ ..... ۲-۳-۱-۱. گسترش عوام‌گرایی به حوزه برنامه‌های اقتصادی
- ۴۵ ..... ۳-۳-۱-۱. نفوذ عوام‌گرایی به حوزه فرهنگ
- ۴۷ ..... ۴-۳-۱-۱. توسعه عوام‌گرایی به حوزه سیاست کیفری
- ۴۷ ..... ۱-۴-۳-۱-۱. سخت‌گیری کیفری عوام‌گرا
- ۵۲ ..... ۲-۴-۳-۱-۱. ملایمت کیفری عوام‌گرا
- ۵۵ ..... ۲-۱. ویژگی‌های عوام‌گرایی کیفری**
- ۵۵ ..... ۱-۲-۱. سیاست‌گذاری بر مبنای حرکت‌های توده‌گرا
- ۷۱ ..... ۲-۲-۱. سیطره جنبه‌های احساسی و هیجانی بر سیاست‌گذاری کیفری
- ۷۶ ..... ۳-۲-۱. توجیه سیاست‌ها با استناد به خواست و مطالبه عمومی
- ۸۱ ..... ۴-۲-۱. انتساب ناکامی در کنترل جرم به دشمن فرضی
- ۸۸ ..... ۳-۱. بسترهای ظهور عوام‌گرایی کیفری**
- ۸۹ ..... ۱-۳-۱. بازنمایی رسانه‌ای اغراق‌آمیز از جرم
- ۹۸ ..... ۲-۳-۱. کاهش احساس امنیت عمومی
- ۱۰۱ ..... ۳-۳-۱. هژمونی ایدئولوژی سیاسی
- ۱۰۹ ..... ۴-۳-۱. رویگردانی از الگوی مبتنی بر رفاه‌گرایی کیفری
- ۱۱۲ ..... ۵-۳-۱. بی‌اعتمادی نسبت به اثربخشی الگوهای اصلاح و درمان
- ۱۱۸ ..... ۶-۳-۱. انتخابی بودن قضاوت و گرایش به تأمین خواسته‌های عمومی
- ۱۲۱ ..... ۷-۳-۱. ضعف آگاهی عمومی نسبت به عوامل وقوع جرم و راه‌های کنترل آن
- ۱۲۳ ..... ۴-۱. پیامدهای عوام‌گرایی کیفری**
- ۱۲۳ ..... ۱-۴-۱. سیاست‌گذاری با هدف کسب مقبولیت عمومی

۱۲۵	..... تورم قوانین کیفری.....	۲-۴-۱
۱۲۹	..... گرایش به سازوکارهای سخت‌گیرانه.....	۳-۴-۱
۱۳۲	..... کاهش اختیارات قضات در تعیین مجازات.....	۴-۴-۱
۱۳۶	..... تحدید معیارهای دادرسی عادلانه.....	۵-۴-۱
۱۴۳	..... افزایش جمعیت کیفری و هزینه‌های نظام عدالت کیفری.....	۶-۴-۱
۱۵۰	.....	
	فصل دوم: جلوه‌های عوام‌گرایی در سیاست کیفری.....	
۱۵۳	.....	
۱۵۴	..... بزرگ‌نمایی خطر مجرمان جنسی در رسانه‌ها.....	۱-۱-۲
۱۵۹	..... تمرکز بر پاسخ‌های کیفری سخت‌گیرانه.....	۲-۱-۲
۱۶۳	..... قانونگذاری کیفری مبتنی بر وقایع مجرمانه.....	۳-۱-۲
۱۶۸	..... نادیده انگاشتن اصول بنیادین حقوق کیفری.....	۴-۱-۲
۱۷۵	.....	
	۲-۲. تمرکز بر سیاست‌های کیفری شدید و سخت‌گیرانه در جرائم خشونت‌آمیز..	
۱۷۶	..... انتشار گسترده اخبار جرائم خشونت‌آمیز در رسانه‌ها.....	۱-۲-۲
۱۸۰	..... واکنش کیفری شتابزده به حوادث جنایی مهم.....	۲-۲-۲
۱۸۵	..... تمرکز بر پاسخ‌های کیفری سریع.....	۳-۲-۲
۱۹۰	..... تأکید بر تشدید پاسخ‌های کیفری.....	۴-۲-۲
۱۹۳	..... تأکید بر جنبه‌های نمایشی در محاکمه و اجرای مجازات.....	۵-۲-۲
۲۰۱	..... بی‌اعتنایی به اصول و موازین حقوق کیفری در جرائم مواد مخدر.....	۳-۲
۲۰۲	..... سیطره گفتمان رسانه‌ای بر سیاست‌های کنترل.....	۱-۳-۲
۲۰۵	..... عدم رعایت اصل تناسب در تعیین مجازات قانونی.....	۲-۳-۲
۲۱۵	..... تحدید حق تجدیدنظرخواهی متهم.....	۳-۳-۲

۲۱۷	..... ۴-۳-۲. تأکید بر اجرای علنی مجازات.....
۲۲۲	..... ۴-۲. گسترش قلمرو مداخله کیفری در حوزه نوجوانان و جوانان بزهکار.....
۲۲۳	..... ۱-۴-۲. بزرگ‌نمایی مخاطره‌های ناشی از دوران جوانی در رسانه‌ها.....
۲۲۶	..... ۲-۴-۲. قانونگذاری کیفری در فضای احساسی.....
۲۳۰	..... ۳-۴-۲. توسعه محدوده اطفال و نوجوانان مشمول قوانین کیفری.....
۲۳۶	..... ۴-۴-۲. نادیده انگاشتن اصول دادرسی افتراقی.....
۲۴۷	..... ۵-۲. اتخاذ سیاست‌های کیفری نمادین در واکنش به مفسد اقتصادی.....
۲۴۹	..... ۱-۵-۲. نفوذ اندیشه‌های عوام‌گرایی به حوزه کنترل مفسد اقتصادی.....
۲۵۱	..... ۲-۵-۲. بدنام کردن محکومان از طریق افشای هویت آنان.....
۲۵۸	..... ۳-۵-۲. ناامیدی نسبت به واکنش‌های قضایی.....
۲۶۳	..... ۴-۵-۲. ایجاد ساختارهای سازمانی نابهنگام.....
۲۶۸	..... نتیجه‌گیری و پیشنهادهای.....
۲۸۴	..... فهرست منابع.....
۳۱۸	..... واژه‌نامه.....
۳۲۴	..... چکیده انگلیسی.....

مقدمه

هرچند سابقه طرح «عوام‌گرایی کیفری»^۱ در ادبیات جرم‌شناسی تنها به دو دهه گذشته بر می‌گردد، ولی مجموعه عوامل مختلف باعث شده از این رویکرد به عنوان یکی از مهم‌ترین جریان‌های تأثیرگذار بر سیاست‌گذاری کیفری کشورهای مختلف یاد شود. در واقع تحت تأثیر عوام‌گرایی کیفری، سیاست‌های کیفری بیش از آن‌که بر پایه مبانی علمی و کارشناسی تدوین و اجرا شوند، با هدف کسب آرای عمومی و جلب نظر عامه مردم تصویب می‌شوند.

عوام‌گرایی اولین بار در ادبیات علوم سیاسی مطرح شد. این واژه ناظر به جنبش‌های سیاسی است که در برخی از ویژگی‌ها مانند حمایت از حرکت‌های توده‌گرا، بی‌اعتنایی نسبت به نظام مبتنی بر نمایندگی و عدم اعتقاد به دیدگاه‌های نخبگان و کارشناسان اشتراک نظر دارند. به تدریج این اصول به حوزه‌های دیگر از جمله اقتصاد و فرهنگ نیز نفوذ کرد. علاوه بر این، سیاست‌گذاری کیفری نیز تحت تأثیر این جریان قرار گرفته و سیاست‌های کیفری براساس حرکت‌های عوام‌گرا تدوین و اجرا می‌شوند. در واقع مجموعه عوامل مختلف مانند افزایش احساس ناامنی در نتیجه بازنمایی رسانه‌ای اغراق‌آمیز حوادث جنایی، سیطره گفتمان سیاسی بر سیاست‌گذاری کیفری و بی‌اعتمادی نسبت به کارآمدی الگوهای اصلاحی و بازپرورانه باعث شده، رویکرد عوام‌گرایی کیفری به حوزه سیاست‌گذاری کشورهای مختلف نفوذ کرده و سیاستمداران از روش‌های آن استفاده کنند.

---

^۱ - Penal Populism

در این میان سیاست کیفری ناظر بر جرائم جنسی، جرائم خشونت‌آمیز، جرائم مواد مخدر، جرائم جوانان و مفاسد اقتصادی ظرفیت‌های فراوانی برای پذیرش اندیشه‌های عوام‌گرایی کیفری دارند. تحت تأثیر عوام‌گرایی کیفری، سیاست‌های احساسی، هیجانی، موقتی و عموماً سخت‌گیرانه فرصت بیش‌تری برای اجرا یافته‌اند، بدون این‌که ارزیابی کارشناسی در زمینه کارآمدی، اثربخشی و پیامدهای احتمالی آن‌ها انجام شود.

الف) بیان مسأله

عبارت «پوپولیسم»^۱، که امروزه در زبان فارسی از آن به عوام‌گرایی یاد می‌شود، ابتدا برای جنبش‌ها و حرکت‌های سیاسی به کار می‌رفت که در نیمه دوم قرن ۱۹ میلادی در روسیه و آمریکا شکل گرفته و تلاش می‌کردند با یاری و فراخوان مردم به انقلاب، منافع گروه‌های فرودست دهقان و کشاورز که، به زعم آن‌ها، توسط طبقه مرفه تزییع شده را برگردانده و حقوق پایمال شده اکثریت فقیر جامعه را از اقلیت حاکم ثروتمند بازستانند. بنابراین، واژه پوپولیسم نه تنها معنا و مفهوم منفی را به ذهن متبادر نمی‌کرد، بلکه نشانگر حس دیگرخواهی و از خود گذشتگی افراد و گروه‌هایی بود که این اصطلاح نسبت به آن‌ها به کار می‌رفت.

با این حال، روش‌هایی که این جنبش‌ها در تحقق اهداف خود به کار می‌بردند و همچنین رویه‌ای که رهبران این رویکرد پس از تحقق اهدافشان اتخاذ می‌کردند باعث شد، به تدریج بار معنایی مثبت را از دست دهد. اعتقاد راسخ طرفداران حرکت‌های عوام‌گرا به اقدامات احساسی که در برخی موارد پیامدهای ناخوشایندی به دنبال داشت، تلاش برای تحقق اهداف از طریق به‌کارگیری تمامی روش‌های ممکن و حتی در برخی موارد تدابیر خشونت‌آمیز و همچنین بی‌اعتنایی رهبران این جنبش‌ها پس از پیروزی و تصاحب قدرت، به خرد جمعی و آزادی‌های سیاسی و مطبوعاتی، باعث شد عوام‌گرایی مفهوم مثبت خود

---

^۱ - Populism

را از دست دهد. در نتیجه برخلاف گذشته، در بسیاری از موارد، به‌ویژه در گفتمان علمی و دانشگاهی، زمانی که این اصطلاح به کار می‌رفت نه تنها یک حُسن برای مخاطب محسوب نمی‌شد، بلکه نشانگر دور بودن مخاطب این عبارت از ویژگی‌هایی مانند عقلانیت، خردگرایی، نخبه‌گرایی و آزادی‌خواهی بود.

به رغم کوتاه بودن عمر جنبش‌های عوام‌گرا و عدم توفیق آن‌ها در تحقق وعده‌های آرمانی در بلند مدت، در بسیاری از موارد به دلیل فراهم بودن شرایط سیاسی و اجتماعی موفق به جلب نظر مردمی می‌شوند که از وضعیت موجود جامعه ناراضی هستند. این جنبش‌ها به اصولی مانند رهبری کاریزماتیک، تکیه بر حرکت‌های توده‌گرا و مداخله مستقیم عموم مردم در سیاست‌گذاری، بی‌اعتنایی به اصول مبتنی بر نمایندگی، بی‌اعتنایی به خرد جمعی نخبگان و تحدید احزاب سیاسی و مطبوعات مبتنی هستند. در نتیجه سیاست‌ها و برنامه‌هایی که از دل این حرکت‌ها متولد می‌شوند در کوتاه مدت باعث جلب نظر عامه مردم شده، ولی به دلیل فقدان مبنای علمی و کارشناسی پیامدهای منفی فراوانی به بار می‌آورند.

سیاست‌گذاری در حوزه‌های مختلف به‌ویژه اقتصاد و فرهنگ، که با افکار عمومی ارتباط تنگاتنگ دارند، به شدت تحت تأثیر اندیشه‌های عوام‌گرایی قرار گرفته‌اند. علاوه بر این، سیاست‌گذاری کیفری نیز از این تأثیرپذیری مصون نمانده است.

در واقع گرایش سیاست‌گذاران کیفری به اصول جنبش‌های عوام‌گرا باعث شد جرم‌شناسان نیز از ورود ویژگی‌های این رویکرد به سیاست‌گذاری کیفری یاد کنند.¹ از دیدگاه آن‌ها برخلاف دوره پس از جنگ جهانی دوم که سیاست‌های کیفری از رهگذر مطالعات علمی و کارشناسی تدوین می‌شدند، مجموعه عوامل مختلف به‌ویژه تلاش سیاستمداران برای کسب قدرت سیاسی یا حفظ و تداوم آن باعث شده، اهداف بلند مدت را کنار نهاده و به راهکارهایی که در کوتاه مدت افکار عمومی را جلب کرده و تداوم

¹ - Roberts, J.V., Stalans, L.J., Indermaur, D. & Hough, M., *Penal populism and public opinion: Lessons from five countries*, Oxford, Oxford University Press, 2003, & Pratt, J., *Penal populism*, London, Routledge, 2007.

حضور آن‌ها در تخت قدرت را تضمین می‌کنند، رو آورند. از این رو راهکارها و پیشنهادهای علمی و کارشناسی نخبگان به دلیل آشکار شدن نتایج آن‌ها در دراز مدت به راحتی کنار نهاده شده و سیاست‌های مبتنی بر دیدگاه‌های عوام، شانس بیش‌تری برای اجرا پیدا کرده‌اند. در نتیجه، عامه‌پسند بودن به شاخص تعیین‌کننده‌ای در سیاست‌گذاری کیفی مبدل شده است. برخلاف رویکردهای تجربه‌محور و علم‌محور که سیاست‌ها با گذر از فرایندهای مختلف، به‌ویژه مطالعات و ارزیابی‌های علمی نخبگان و کارشناسان نهایی می‌شدند، در این دوره برنامه‌های کیفی از رهگذر تصمیم‌های مقطعی و غیر علمی سیاستمداران و به دنبال حرکت‌های توده‌ای مانند تجمع، همه‌پرسی و برگزاری کمپین، به‌ویژه پس از حوادث جنایی مهم که احساسات عمومی جریحه‌دار شده، طرح ریزی می‌شوند.

هرچند تمایل سیاستمداران و سیاست‌گذاران به در پیش گرفتن رویه عوام‌گرا در تدوین برنامه‌های کیفی تأثیر زیادی بر گسترش عوام‌گرایی کیفی داشته، اما عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نیز نقش به‌سزایی در این امر داشته است. توسعه تعداد رسانه‌های گروهی از ابتدای دهه ۱۹۸۰ به بعد و تمایل آن‌ها به بازنمایی عامه‌پسندانه وقایع جنایی، روند رو به رشد بزهکاری، افزایش تشویش، نگرانی و احساس ناامنی عمومی و رویگردانی از الگوهای دولت رفاه باعث شد تأمین امنیت به خواست عمومی مبدل شود. از آن جایی که این فضا در راستای اهداف سیاستمداران بود، آنان تلاش کردند با تأکید بر سیاست‌های مورد پسند مردم از جمله ارائه وعده‌های آرمانی در زمینه تأمین امنیت در کوتاه مدت و انتقاد از سیاست‌های مبتنی بر اصلاح و درمان مجرمان، نظر مردم را جلب و از این طریق رقبای سیاسی را شکست دهند. در نتیجه ادبیات تهاجمی و تحقیرآمیز نسبت به افراد و گروه‌هایی که به زعم سیاستمداران و مردم در ایجاد ناامنی و افزایش آمار ارتکاب جرم نقش داشتند، گسترش یافت. در پرتو ایجاد این فضا، گفتمان دشمن‌انگاری متهمان و مجرمان و همچنین نخبگان عدالت‌کیفری که سیاستمداران را در حذف ناقضان امنیت شهروندان همراهی نمی‌کردند، توسعه یافت.

هرچند در برخی موارد ناکامی این رویکرد در تحقق وعده تأمین امنیت در کوتاه مدت، باعث بازگشت برخی طرفداران آن به اصول سیاست‌گذاری دهه‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۰ شده، اما سیاست‌زدگی سیاست‌گذاری کیفری، رقابت شدید میان احزاب و گروه‌های سیاسی و همچنین تبلیغات وسیع رسانه‌ها باعث شده این شکست‌ها و ناکامی‌ها کم اهمیت جلوه داده شده و در پناه امنیت موقتی و مسکنی ناشی از سیاست‌های سخت‌گیرانه، پنهان نگاه داشته شوند.

سیاست کیفری ایران همانند بسیاری از کشورها، به‌ویژه در سال‌های اخیر، پذیرای اندیشه‌های عوام‌گرایی بوده است. تشدید رقابت‌های انتخاباتی و تلاش گروه‌های مختلف برای پیروزی، به‌ویژه در انتخابات ریاست جمهوری، باعث شده موضوعات مرتبط با جرم به یکی از مباحث مهم انتخاباتی تبدیل شود.^۱ علاوه بر این، دیگر نهادهای سیاست‌گذار، اعم از انتصابی و انتخابی تلاش کرده‌اند موضوع جرم و مبارزه با آن را به عنوان یکی از سرفصل‌های مهم کارنامه کاری خود در اولویت قرار دهند.

همانند سایر نظام‌ها گسترش تعداد رسانه‌ها، به‌ویژه روزنامه‌ها، و تمرکز آن‌ها بر بازنمایی اغراق‌آمیز جرائم، نقش فراوانی در گسترش و نفوذ این رویکرد داشته است. در هر مورد که رسانه‌ها اخبار را بزرگ‌نمایی کرده و از این طریق باعث افزایش ترس و احساس ناامنی شده‌اند، سیاست‌های کیفری عوام‌گرا توسعه یافته‌اند. سیاست کیفری ناظر بر جرائم جنسی، جرائم خشونت‌آمیز، جرائم مواد مخدر، جرائم جوانان و مفاسد اقتصادی از مهم‌ترین این موارد هستند.

---

^۱ - برای نمونه می‌توان به طرح شعارهایی در زمینه مبارزه با مفاسد اقتصادی و حذف گشت‌های ارشاد در نهمین و دهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری اشاره کرد. برای اطلاع بیشتر ر.ک. به پایگاه اطلاع رسانی حوزه، «مواضع و دیدگاه‌های نامزدهای احتمالی ریاست جمهوری»، جمهوری، لینک <http://www.hawzah.net/fa/magart.html?MagazineID=5211&MagazineNumberID=5631&MagazineArticleID=54770> و خبرگزاری فارس، «نگاهی به شعارهای تبلیغاتی نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری در حوزه فرهنگ و جامعه»، لینک خبر: <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8807110398>

نفوذ عوام‌گرایی کیفری به حوزه سیاست‌گذاری این جرائم باعث شده سیاست‌های سخت‌گیرانه، احساسی، روزمره و مبتنی بر حوادث مجرمانه تصویب و اجرا شوند. این در حالی است که این برنامه‌ها سنجش علمی نشده‌اند. تصویب این سیاست‌ها از کانال‌ها و مراکز غیر علمی باعث شده، برخلاف تصور اولیه سیاست‌گذاران، نتایج مورد نظر تحقق نیابند. گرچه مدیران عدالت کیفری مدعی موفقیت در کاهش جرم در برخی حوزه‌ها از رهگذر سازوکارهای سخت‌گیرانه شده‌اند، اما سنجش علمی در این زمینه انجام نشده و یا تنها ارزیابی‌های مراکز مجری تدابیر سخت‌گیرانه مدعی موفقیت این برنامه‌ها هستند. حتی در صورت صحت این ادعا، تجربه نشان داده آثار سیاست‌های سخت‌گیرانه بدون برنامه‌ریزی در زمینه رفع عوامل اصلی وقوع جرم و بازپروری و بازاجتماعی کردن مجرمان، در دراز مدت تداوم نخواهد داشت.

با این حال باید به این نکته اشاره کرد که هرچند در اغلب موارد رویکرد عوام‌گرایی کیفری طرفدار شدت عمل کیفری و استفاده از سازوکارهای سخت‌گیرانه است، اما ممکن است در برخی موارد از تدابیر ارفاقی و تسامحی نیز حمایت کند. در واقع از آن جایی که جلب آرای مردم و کسب مقبولیت عمومی هدف اصلی سیاستمداران عوام‌گرا است، ممکن است در برخی شرایط به‌ویژه زمانی که رویکرد ارفاقی موجب جلب رأی می‌شود، از تدابیر تسامحی نیز حمایت کنند. در این مورد نیز حمایت از رویکرد سهل-گیرانه بدون لحاظ اصول علمی و منطقی و تنها در راستای اهداف سیاسی و تحت تأثیر فضای سیاست‌زده و احساسی انجام می‌شود.

به رغم گسترش عوام‌گرایی کیفری، همه نظام‌های کیفری محکوم به شکست در مقابل این رویکرد نیستند، بلکه با اتخاذ تدابیر مختلف از جمله توسعه دانش جرم‌شناسی، اعتماد به دیدگاه‌ها و نظرات کارشناسان و نخبگان، مورد لحاظ قرار دادن یافته‌های علمی در سیاست‌گذاری کیفری، افزایش سازوکارهای حمایتی و رفاهی و کاهش احساس ناامنی عمومی می‌توان تأثیر آن را از بین برده و یا کاهش داد.

هرچند پیشینه طرح موضوع عوام‌گرایی کیفری در ادبیات جرم‌شناسی کم‌تر از دو دهه است، اما تأثیر فراوان آن بر سیاست‌گذاری کشورهای مختلف باعث شده از آن به عنوان یکی از مهم‌ترین جریان‌های تأثیرگذار بر سیاست کیفری یاد شود. در این میان ابتلای سیاست کیفری ایران به عوام‌گرایی کیفری و نبود تحقیقی در این مورد به زبان فارسی باعث شد، عوام‌گرایی کیفری به عنوان موضوع تحقیق انتخاب شود. در این تحقیق مفهوم عوام‌گرایی کیفری، ویژگی‌های سیاست‌های کیفری عوام‌گرا، بسترهایی ظهور این رویکرد و پیامدهای آن توصیف و تحلیل خواهد شد. علاوه بر این جلوه‌های این رویکرد در سیاست کیفری ایران شناسایی، معرفی و بررسی خواهد شد.

ب) پرسش‌های تحقیق

مهم‌ترین پرسش‌هایی که این تحقیق به دنبال پاسخ‌گویی به آن‌ها است عبارتند از:

- ۱- مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در گرایش به عوام‌گرایی کیفری کدامند؟
- ۲- عوام‌گرایی کیفری، کدام حوزه از سیاست‌های کیفری را بیش‌تر تحت تأثیر قرار داده است؟
- ۳- مهم‌ترین سازوکارهای کاهش تأثیر رویکردهای عوام‌گرا بر سیاست‌های کیفری کدامند؟

پ) فرضیه‌های تحقیق

در پاسخ به این پرسش‌ها، فرضیه‌های زیر مطرح می‌گردد:

- ۱- پردازش رسانه‌ای رویدادهای جنایی، افزایش احساس ناامنی، سیاسی شدن جرم و روش‌های مقابله با آن و واکنش نظام عدالت کیفری در برابر خواسته‌ها و انتظارات عمومی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در گرایش به عوام‌گرایی کیفری به شمار می‌آیند.

۲- تأثیرپذیری سیاست‌های کنترل جرم از خواسته‌ها و انتظارات عمومی در جرائم خشونت‌آمیز مانند قتل، تجاوز و ...، بیش‌تر از جرائم غیر خشونت‌آمیز مانند جرائم شرکتی، جرائم یقه سفید و جرائم علیه اموال است.

۳- مشارکت بیش‌تر جرم‌شناسان در ارائه راهکارهای اثربخش برای کنترل جرم، ارتقای سطح آگاهی‌های عمومی در زمینه بسترهای وقوع جرم و توانایی محدود ابزارهای سخت‌گیرانه در کاهش پدیده‌های مجرمانه و نیز رعایت ملاحظه‌های جرم‌شناسانه در بازنمایی اخبار و رویدادهای جنایی میزان تأثیرپذیری سیاست‌های کیفری از رویکردهای عوام‌گرا را کاهش می‌دهد.

ت) پیشینه تحقیق

همان‌گونه که پیش از این بیان شد عوام‌گرایی برای اولین بار در ادبیات علوم سیاسی مطرح شد. از این رو تحقیقات انجام شده در زمینه عوام‌گرایی در علوم سیاسی بیش‌تر از دیگر علوم است. شاید بتوان از کتاب «پوپولیسم» اثر «پل تاگارت»^۱ به عنوان یکی از مهم‌ترین تحقیقات در زمینه عوام‌گرایی یاد کرد. تاگارت در این کتاب ضمن بررسی تاریخچه پیدایش و گسترش جنبش‌های عوام‌گرا در کشورهای مختلف، مهم‌ترین ویژگی‌های مشترک حرکت‌های عوام‌گرا را بازگو و تشریح کرده است.^۲ در سال‌های اخیر و با گسترش عوام‌گرایی به حوزه حقوق کیفری و طرح موضوع عوام‌گرایی کیفری، در ادبیات جرم‌شناسی نیز تحقیقاتی در زمینه این رویکرد انجام شده است.

در سال ۱۹۹۵ «آنتونی ادوارد باتمز»، استاد جرم‌شناسی دانشگاه کمبریج، برای اولین بار اصطلاح «سخت‌گیری عوام‌گرا»^۳ را به کار برد. به رغم تفاوت معنایی اندک دو اصطلاح سخت‌گیری عوام‌گرا و

^۱ - Paul Taggart

^۲ - تاگارت، پل، پوپولیسم، ترجمه حسن مرتضوی، تهران، انتشارات آشتیان، چاپ دوم، ۱۳۸۵.

^۳ - Populist Punitiveness